

Delhi Târih Ke Ayna Mey (Tarih Aynasında Delhi)

“Nizami, Halık Ahmet. *Delhi Târih Ke Ayna Mey*. Delhi: Adam Yayınları ve Distribütörler, 1. Basım, 1989.”

Uvesh Khan

Delhi Târih ke Ayna Mey isimli bu kitap Halık Ahmet Nizâmî tarafından yazılmıştır. Halık Ahmet Nizâmî 1945'te Agra Üniversitesi'nde tarih alanında yüksek lisansını tamamladı. 1947'de Aligarh İslam Üniversitesi'nin Tarih Bölümü'nde öğretmenlik yapmaya başladı. 1953'te doçentliğe, 1963'te profesörlüğe yükseldi. 1974'te Aligarh İslam Üniversitesi'nin rektörlüğüne tayin edildi. Nizâmî, farklı konular üzerinde birçok kitap telif etmiştir, bunlardan birisi değerlendirme konumuz olan *Delhi Târih Ke Ayna Mey (Tarih Aynasında Delhi)* eseridir. Eserin dili Urduca'dır. Bu kitap Sultanlar dönemi, Babür dönemi ve Şair Mirza Galib dönemi Delhi tarihi olmak üzere üç bölümünden oluşmaktadır. Delhi'nin kuruluşunu, fiziki, dinî, sosyal, edebi, ilmi ve kültürel tarihini anlatan bu kısa ama kapsamlı kitap 1989 yılında Delhi'de yayımlanmıştır. Önsözde yazar Orta Çağ İslam şehirlerinden biri olan Delhi'nin görkemini ve önemini belirttikten sonra kitabı ele alış nedenini açıklamaktadır.

Bu eserde yazar ilk olarak Delhi'nin eski tarihinden bahsederken, Eski Kale'deki (Purana Qila) arkeolojik kazılarda bulunan kanıtlara dayanarak Eski Kale'nin yerine önceden Kral Yedişter tarafından inşa edilmiş **İndrapirast** isimli bir şehir olduğunu ifade etmektedir (s. 11). Yazar Delhi'nin eski tarihinden fazla bahsetmeden doğrudan kitabın ana konusuna girmektedir. Yazar, Mescit Küvvetü'l- İslam'da bulunan bir sütun üzerindeki yazıta dayanarak Orta Delhi tarihinin, XI. yüzyılda başladığını incelemektedir (s.13).

Müellif Delhi'nin siyasi tarihine fazla odaklanmamış ve 1192'de Gurlu Muhammed'in Taraîn Savaşı'nda Prithvirâja Çohân'ı yenip Delhi'ye hâkim oluşunu kısaca anlatarak Delhi'nin fiziki, demografik, kültürel, edebi, dini vs. tarihini ele almıştır. Yazar Delhi'nin güzelliğinden bahsederken Hüsrev ve Üsâmi tarafından Delhi'ye verilmiş *Cennet-i Adn ve Kibriyet-i Ehmer* saygı unvanlarını zikretmektedir (s.14-15). Bundan sonra Delhi'nin meşhur olan yedi şehrine değinmektedir. Bunların çoğunun Sultanlar döneminde Keykubad, Alaeddin Halaci, Muhammed bin Tuğluk ve Firuz Şah Tuğluk tarafından yapıldığını söylemektedir. Yazar, İbn Battuta ve diğer tarihçilerden alıntı yaparak, Delhi şehirlerinin bahçeleri, yapıları, havuzları ve diğer güzelliklerinden bahsetmektedir (s.15-

Yüksek Lisans Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi Bölümü, İstanbul, uvaiskahn589@gmail.com
Graduate Student, Marmara University, Institute of Social Sciences, Department of Islamic History, Istanbul/Turkey uvaiskahn589@gmail.com

*This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.
Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal yazılımı ile taranmıştır.*

Khan, Uvesh. “Delhi Târih Ke Ayna Mey (Tarih Aynasında Delhi) Kitap İncelemesi”. *Mutalaa* 2/2 (Aralık 2022), 219-222.

ORC ID: orcid.org/0000-0002-0776-5714
ROR ID: ror.org/02kswqa67
DOI: doi.org/10.5281/zenodo.7466862

Geliş tarihi: 22.11.2022
Kabul tarihi: 21.12.2022

19). Delhi şehirlerinin tarihini uzatmadan gerekli bilgiyi sağlamaktadır ve önemli noktaları da vurgulamaktadır. Orta dönemde Delhi'ye gelen İbn Battuta ve diğer seyyahların Delhi hakkındaki düşüncelerini sunmaktadır. Böylece okuyucu bu şehirlere dair kısa ve yeterli bilgiyi almaktadır.

Burada yazar önemli bir noktaya işaret etmektedir ki İslam'dan önce sadece üst kasttan olan halklar şehirde yaşayabiliyordu. Bîrûnî de *Kitabu'l-Hint* adlı eserinde bu noktayı vurgulamaktadır. Ancak Müslüman sultanlar geldiğinde şehrin kapıları herkese açılmıştır diye ifade etmektedir (s.23). Burada yazar Hindistan'da Hindular arasında bulunan kast sistemi ve toplum arasında bulunan farkları izah etmektedir. Aksine Sultanlar döneminde Delhi'de herkes şehirde yaşamaya hak kazanmaktadır. Yazar Delhi'nin fiziki durumunu anlatırken Şihabeddin Ebu'l-Abbas Ahmed, Emir Hüsrev, İbn Battuta, Timur ve Berni gibi tarihçilerden alıntı yaparak Delhi'nin coğrafi alanı, nehri, araçları, evleri, kapıları ve inşada kullanılan teknikleri de okuyucuya sunmaktadır. Örneğin bu evler taştan, tuğladan ve ahşaptan yapılan bazı tek katlı evler olduğu gibi çift katlı evlere rastlandığını da söylemektedir (s.23-25).

Bunun dışında yazar Delhi'nin merkeziliğini anlatırken Asya'nın önemli bir şehri olduğunu göstermektedir. İlim ve iktisad alanında Delhi, Asya'nın merkezi olmuştur, Orta Asya'da Moğolların işgalinden sonra pek çok alim Delhi'ye göç etmişler ve buraya yerleşip ilim lambasını yakmışlardır. Yazar o dönemde bulunan büyük medreselere ve tekkelere de değinmektedir. Örneğin Medrese Firuz Şahi ve Hazret Nizameddin Tekkesi çok meşhurdur. Bunun yanı sıra bu tekkeler ve oradaki sufiler Müslümanlar ile birlikte Hint toplumunda çok etkiliydi ve her iki toplumdaki insanlar tekkelere gitmekteydi (s.50-55). Yazarın en önemli noktası şehir toplumunun güzelliğini vurgulamasıdır ki Sultanlar döneminde halklar din açısından eşit haklar kazanmaktadır. Hindu ve Müslümanlar birbirini çok etkilemekte, birbirlerinin festivallerine ve geleneklerine katılmaktadır. Padişahlar bile Hindu ritüellerini ve geleneklerini kutlamaktadır. Yazar, kitabında bazı örnek vermektedir. Örneğin Muhammed b. Tuğlak sarayında Holi festivali kutlanıyor ve Sultan, Yogilerle gece geç saatlere kadar sohbet ediyordu. Böylece Hindu alimlerden vergi alınmıyordu.

Öte yandan Delhi'nin ekonomik durumundan bahsederken şehirde ipek kumaş hazırlayan imalathaneden bahsetmekte ve bunun yanı sıra yazar, Alaeddin Halaci döneminde iktisat alanında olan değişiklikleri de zikretmektedir. Söz gelimi Alâeddin Halaci pazarda eşyaların fiyatlarını belirlemişti, bir Adalet Sarayı kurmuştu ve tüm toptan satış pazarları oraya taşındı. Hiçbir tüccar bu sarayın dışında hiçbir yerde malları satamazdı. Saray sabahtan akşama kadar açıktı. Kumaştan gıda maddelerine kadar her şeyin fiyatı sabitti vs. (s.64-67).

Ardından Delhi pazarlarında dolaşımda olan "Delhiwal", "Jetal" ve "Tinka" gibi farklı sikkeler hakkında bilgi sağlamaktadır. Yazar bu iki nokta olan ilim ve ekonomiyi çok iyi bir şekilde anlatmaktadır. Örneğin Alaeddin dönemi ekonomi açısından çok önemlidir. Böylece Firuz Şah döneminde kurulan Medrese Firuz Şahi Delhi'nin en büyük medresesidir ve yazar bu iki konuda yeterli bilgi sağlamaktadır. Ardından müellif Delhi'nin mimarisinden bahsetmektedir ve örnek olarak bazı binaları zikretmektedir. Örneğin Delhi'nin ilk camisi olan "Mescit Küvvetü'l-İslâm" ve "Kutup Minar" bunlardandır. Bunun dışında bahçeler ve bahçelerde bulunan meyveler ve çiçeklerden de bahsetmektedir (s. 68,70,72).

Bu alanda yazar değerli bilgiler vermektedir. O dönemde Delhi'de bulunan hastaneler, havuzlar, bahçeler, mezarlıklar vs. hakkında verilmiş bilgilerin yardımıyla Delhi'nin görkemini tahmin edebiliriz. Sultanlar döneminde yazar her sultan döneminin tarihinden bahsetmemektedir. Örneğin Lodi ve Seyyid dönemine dair çok az bilgiye yer vermektedir.

İkinci bölümde yazar Babür dönemini ele alırken Babür'ün Delhi'ye saldırısının nedenlerini açıklamakta ve Babür'den sonra gelen Ekber, Şah Cihan ve Evrngzeb gibi güçlü padişahların, kaybolan Delhi'nin merkeziliğini nasıl geri getirdiklerine değinmektedir (s.77). Yazar Delhi'de Babür devletlerinin kuruluşundan hiç bahsetmeden sadece Delhi'de inşa edilen yeni şehirlerden, ekonomi, mimarî, ilim gibi alanlardaki gelişimlerden, özellikle Delhi'de ortaya çıkan Hindu ve Müslüman uygarlığından bahsetmektedir (s.70-81). Şehirlerden bahsederken Hümayun tarafından inşa edilen Din Penah'ı, özellikle Şah Cihan tarafından kurulan Şah Cihanbad'ı incelemektedir. Şah Cihanbâd'ın, Şah Cihan tarafından yapılan Delhi'nin 7. Şehri olduğunu söylemektedir ve bu şehir bugüne kadar Eski Delhi olarak adlandırılmıştır. Bu şehirdeki camiler, nehir, pazarlar, havuzlar, saraylar, hamamlar, çeşmeler, özellikle Cami ve Kırmızı Kalenin Delhi'nin mimarîdeki görkemini gösterdiği ifade etmektedir. Bence Babür dönemi Delhi tarihini Şah Cihanbad'ı zikretmeden tamamlamamaktadır. Müellif buna dikkat ederek ayrı başlıkla Şah Cihanbad'ın yapısını ve onun içinde bulunan binaları, pazarları ve padişahlar için özel Mina Pazara'yı iyi bir şekilde vurgulamaktadır. (s. 82-90)

İlim ve edeb alanında Babür padişahlarının ilgileri, Babürnâme, Tüzki Cihangîri gibi onlar tarafından yazılan farklı kitaplar ve kurulan kütüphaneleri bunun dışında Babür kadınlarının edebiyata ilgilerini incelemektedir. Bunun yanı sıra o dönemde ele alınan *Ebu'l- Fezl'in Sevatiu'l- İlham* adlı noktasız bir tefsîri, Evrngzeb döneminde *Fetâva Hindiyye (Fetâva Âlemgiri)* adına önemli bir fetvâ mecmuası gibi büyük eserlere ışık tutmaktadır. Yazara göre Babür döneminde Delhi, yerli ve yabancı bilim adamlarının varlığı sebebiyle ilim alanında Sultanlar döneminden daha fazla gelişmiştir ve Delhi'de büyük ölçüde medreseler ve tekkeleri kurulmuştur. Medrese Hümayun, Heyru'l- Menazil, Daru'l- Beka, Medrese Sedreddin, Medrese Rahimiyye ve Medrese Gazieddin gibi bazı medreseleri eserinde zikretmektedir (s. 93-95). Müellife göre Delhi, sanayi ve ticaret alanında o kadar gelişmiştir ki Delhi'nin ürünlerini ve zanaatkarların niteliklerini gören yabancı seyyahlar çok şaşırmıştır. Yazar, Berni'den alıntı yaparak onun, kraliyet imalathanelerinde kral eşleri için yapılan kıyafetleri görünce çok şaşırıldığını, öte yandan bazı zanaatkarların Avrupa makineleri ile hazırlanmış gibi şeyleri kendi elleriyle yapacak kadar uzman olduklarını söylemektedir (s.104).

Müellif sultanlar dönemi gibi ikinci Babür döneminde de Hindu ve Müslüman uygarlığına odaklanmaktadır ve bu açıdan Delhi'nin en büyük başarısını dile getirmektedir. Babürler döneminde Hindu ve Müslüman uygarlığı o kadar makbul olmuştur ki padişahlar ve Müslüman emirler gibi Hindu emirler aynı kıyafetleri giymeye hatta evlerde aynı gelenekler ve görgü kuralları benimsemeye başlamıştır. Babür uygarlığının etkisi sadece sosyal hayatta değil ilim ve edebiyatta da etkisini gösterdiğini söylemektedir. Hindular, Urduca ve Farsçayı, Müslümanlar Hintçeyi okumaya başlamıştır. Neticede Çendr Han Barhemendir gibi Urduca yazan ve Abdul Rehim Han-i Hana gibi Hintçe yazan şairler ortaya çıkmıştır. Bence yazar bu noktayı sunarak amacında başarılı olmuştur.

Yazar üçüncü bölümde "Ghalib'in Dilli" başlığı altında Delhi'nin iki yüzünü göstermektedir. Birincisi, 1857'den önce Ghalib'in kişiliğinin bir parçası olan Delhi; ikincisi, İngilizler tarafından yağmalanmasından sonra onun umutlarının mezarlığı olan

Delhi. Delhi'nin çaresizliğinden bahsederken yazar İltutmuş döneminde Hazret Delhi unvanı ile adlandırılan Delhi'nin, Galib döneminde Merhum Delhi olduğunu sunmaktadır. Delhi'nin bu yıkımını sadece siyasi bir felaket değil, yakalaşık 300 yıllık Hindu ve Müslüman uygarlığının yıkılması olduğunu göstermektedir (s.130-134). Ardından müellif Delhi'nin iki yüzünü yani güzelliğini ve acizliğini Ghalib'in okuduğu şiirlerin ışığı altında zikretmektedir. (s.135-138). Burada yazar Galib'in şiirlerini izah ederken hem Delhi'nin zor şartlarını hem de Galib'in hasretini güzel bir şekilde anlatmaktadır.

Yazar, Delhi'nin bu zor şartlarda 900 yıllık İslam bilimleri tarihinde ilk defa Hindistan'da ortaya çıkan bu kadar önemli şahsiyetler ile birlikte Delhi'de kurulan çok sayıda medrese ve tekkeden bahsetmektedir. Müellif, Galib döneminde hem Delhi'nin siyasi çöküşünü hem de ilim devrimini sunmaktadır.

Delhi Târih Ke Ayna Mey Delhi, Halik Ahmet Nizami tarafından yazılmış bu kitap kısa ama kapsamlıdır. Ancak kitap kısa olduğu için tarihin tüm yönlerini kapsamamaktadır. Özellikle siyasi tarihe dair yeterli bilgi sağlamamaktadır. Fakat bence yazar fiziki, dinî , sosyal, edebi, ilmi ve kültürel alanlarda iyi bir çaba göstermektedir. Hatta bir dereceye kadar amacında başarılı olmuştur. Ancak yazar tarihin tüm yönlerini kapsamadan bir yöne odaklansaydı bu kitap daha faydalı olabilirdi. Fakat çok fazla materyal olduğu için herhangi bir konu hakkında detaylı bilgi vermeden ilerlemektedir. Sonuç olarak bu kitap genel olarak Delhi'nin tarihi hakkında tatmin edici bilgi sağlamaktadır ancak akademi yolundaki bir öğrencinin susuzluğunu giderememektedir.